

FINDIKLI SEMTİNİN TARİHİ HAKKINDA BİR ARAŞTIRMA

Cengiz Orhonlu

İstanbul'un Osmanlı devrindeki inkişafını takip etmek için büyük şehrin semtlerini ayrı ayrı ele alarak fetihden beri geçen safhalarını tedkik etmek lâzımdır. Bütün şehirlerde olduğu gibi İstanbul'un da asırlar boyunca bir çok değişikliklere uğradığını ve bu yüzden eski eserlerin ortadan kalktığını, sokakların daralıp genişlediğini, büyük konakların ve bahçelerin yerinde mahalleler teşekkül ettiğini, buna mukabil bazı mahallelerin de tamamen ortadan kalktığını göz önünde tutacak olursak İstanbul semtleri üzerinde bulunan ve pek yakında ortadan kalkması pek muhtemel olan ecdâd yâdigârlarını derhal tesbit etmenin millî tarihimiz bakımından ne büyük bir zaruret olduğu hemen anlaşılır. Şehrimizin semtleri üzerinde yapılacak küçük araştırmaların bir gün tamamlanınca İstanbul için meydana getirilecek tarihî büyük esere malzeme teşkil edeceğine şübhe yoktur. İşte, Boğaziçi sahilinin Osmanlı devrinde çok eskiden beri imâr görmüş bir parçası olan Fındıklı semti ve civarı hakkında vücuda getirdiğimiz bu küçük araştırmayı, yukarıda belirttiğimiz gayeye hizmet için hazırlamış bulunuyoruz. Şurasını hemen söylemeliyiz ki bu ilk yazımızda Fındıklı üzerine yapılması gereken bütün araştırmalar tamamlanmış ve söylenecek sözlerin hepsi söylenmiş değildir. Bu denemenin hazırlanmasında arşiv kaynakları, vekaayi'nameler, seyahatnameler, kitabeler v.s. gibi vesikalardan istifade edilmişse de hakkında dâima yeni vesikalar zuhur edebileceğini ve bunların muhtevasının varılan neticeleri daima değiştirebileceğini hatırlamalıyız.

Fındıklı ve civarı dediğimiz zaman bundan, Taksim'den başlayan Fındıklı-dere merkez olmak şartıyla sahilde Kabataş'dan Salıpazarı'nda bugün Atatürk Kız Lisesi'nin bulunduğu binaya ve

kara tarafından Cihangir'e, Taksim'e ve Ayaspaşa cihetlerine kadar uzanan kısmı kastediyoruz.

Fındıklı'nın fetihten itibaren olan tarihi ile meşgul olunacağından burada, Fındıklı (ve Tophane) nin antik devirde *Argyropolis* (gümüş şehir) ismini taşıdığını¹ işaret etmekle iktifa ediyoruz.

Tedkik ettiğimiz semte verilen «Fındıklı» ismi, burada evvelce fındık ağaçları bulunduğundan ileri geldiği söylenirse de², bu hususda muhtelif izahların da mevcut olduğunu biliyoruz. Semtin ismini, fındık ağaçlarının mevcudiyetine hamledenlerden biri, XVIII. asır sonunda İstanbul'a gelmiş Fransız seyyahı Lechevalier, IV. Mehmed ricalinden Hasan Ağa'nın bu semtde pek mükellef bir yalısı ile bahçesinin bulunduğunu ve ismin buradan geldiğini söylemiştir³. Ancak, Lechevalier'nin tesbit ettiği tarihten çok önce, XVI. asırdan beri bu semte «Fındıklı» denildiği vesikaların şahadetinden anlaşılmaktadır⁴. Müteakib asrın ilk yarısında Boğaziçi'ne dair ma'ruf bir eserin müellifi olan A. Timoni ise kendi zamanından evvel bu havalide fındık ağaçları bulunmuş olduğunu ve semte Fındıklı isminin bundan dolayı verildiğini kaydediyor⁵. Von Hammer'e⁶ gelince, büsbütün başka bir fikirdedir. Bu müellife göre Fındıklı ismi, büyük misafirhane veya han ma'nasına gelen İtalyanca *fondaco* kelimesinden neşet etmiştir. Şu hâlde Hammer'in izahından çıkan neticeye nazaran bu semtde İtalyanlara aid bir *fondaco*'nun mevcut bulunduğunu kabul etmek lâzım geliyor ki kendisi bu hususda fazla ma'lûmat vermemiş, ihtimal fındık'ın *fondaco*'ya telâffuz itibarıyla yakınlığından mülhem olmuştur.

¹ R. Janin, *Constantinople Byzantine*, Paris 1950, s. 427.

² M. Ziya, *İstanbul ve Boğaziçi*, İstanbul 1928, c. II, s. 239.

³ *Voyage de la Propontide et du Pont Euxin*, Paris 1800, s. 50—52.

⁴ Tacettin Topaç, *Ayas Paşa* (me'xuniyet tezi, 1951) Edebiyat Fakültesi, Tarih ktb. No. 306, Ayas Paşaya aid Başbakanlık arşivi'nden ve Vakıflar idaresinden derlenmiş olan vakfiyelerden s. 56 da 1526 tarihli vakfiye; A. Refik, *On altıncı asırda İstanbul hayatı*, İstanbul 1935, s. 28'de 1581 ve s. 73'de 1587 tarihli vesikalar.

⁵ *Nouvelles Promenades dans le Bosphore ou Méditations Bosphoriques*, Constantinople 1844, c. I, s. 19—27; XVIII. asır müelliflerinden İnciciyan'ın mütâ-lâası da aynı mahiyettedir: *Bizans Sayfîgeleri*, Venedik 1794, s. 115—117 (H. Andreevyan'ın lütfettiği not).

⁶ *Constantinople und der Bosphorus*, Wien 1882, c. I, s. 187.

XVII—XVIII. asırlarda mevzu'bahs semti gören seyyah ve müverrihler, burada bilhassa fındık ağaçları bulunduğu me'selesi üzerinde durmamışlardır. Buna mukabil, XV—XVI. asırlara âid arşiv vesikalariyle bazı tarih kayıtları⁷, İstanbul'un fethi sıralarında Galata haricinde ki Tophane, Salıpazarı, Fındıklı, Ayaspaşa ilh. gibi semtlerin baştan aşağı bağlık bahçelik olduğunu tesbit etmektedir. Nitekim, Galata daha Cenevizlilerin elinde iken, şimdi Tophane ve Beyoğlu dediğimiz semt ile civarının tamamen ormanlık olduğu hattâ Cenevizlilerin burada avlandıklarını ileri süren rivayetler vardır⁸. 1498 (904) tarihli *İstanbul hasları kanunu*'na âid defterde⁹, «Galata kurbünde olan kurâların bağlık ve bahçelik» olduğu görülmektedir. 1482/83 tarihli bir vesikada¹⁰, Tophane'nin Boğazkesen tarafında İstanbul subaşı Ahmed'in bahçeleri olduğu kayıtlıdır. Bazı vesikalarda geçen ibarelerden¹¹, Tophane civarında bulunan bu bağ ve bahçelerden bir kısmının II. Bayezid evkafına âid olduğu anlaşılıyor. 1526 tarihli vakfiyede¹² Fındıklı-dere'deki bahçelerden bahsedilmektedir. Kezâ üzerindeki tarihten 1572'de tertib edildiği anlaşılan bir İstanbul haritasında¹³, Kasımpaşa, Beyoğlu, Tophane (ve Fındıklı) civarının yer yer ağaçlıklı ve yer yer tarla hâlinde olduğu anlaşılıyor. XV. asırdan itibaren, sahayı kaplıyan fındık ağaçlarından dolayı semte Fındıklı dendiği ihtimal dâhilindedir.

⁷ Celâl Es'ad, *Eski İstanbul*, İstanbul 1388, s. 74; A. Midhat, *Mufassal*, İstanbul, 1808, c. II, s. 299 not; 1498 (904) tarihli İstanbul kanunu (Ö. L. Barkan, *XV ve XVI ncı asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda zirai ekonominin hukuki ve mali esasları*, I, *Kanunlar*, İstanbul 1948, s. 88, 101—102); T. Topaç, *aynı eser*, s. 5; A. Refik, *aynı eser*, s. 28, 75; Evliya Çelebi, *Seyahatname*, 1814, c. I, s. 439; Ali S. Ülgen, *Fatih devrinde İstanbul*, Ankara 1886, müellif tarafından yapılmış olan İstanbul haritası; 1572 tarihinde tertib edilmiş ve üzerinde Byzantine und Constantinopolis yazılı harita (F. İsfendiyaroğlu, *Galatasaray Tarihi*, I. c. İstanbul 1952, s. 27).

⁸ C. Es'ad, *Eski Galata*, İstanbul 1329, s. 9—10; F. İsfendiyaroğlu, *aynı eser*, s. 41.

⁹ Ö. L. Barkan, *aynı eser*, s. 88, 101—102.

¹⁰ F. İsfendiyaroğlu, *aynı eser*, s. 24—25 de Başbakanlık Arşivinde 7615 no. lu tasnifi zikredilmeyen vesika hülâsası

¹¹ F. İsfendiyaroğlu, *aynı eser*, s. 24—25 de kezâ 1796 (1221) tarih ve 3713, 7450, 7858 no. lar da tasnifi bildirilmeyen arşiv vesikalari.

¹² T. Topaç, *aynı eser*, s. 56—58. Sadrazam Ayas Paşa'ya âid 9 şevval 833 tarihli vakfiyenin kopyası vardır,

¹³ F. İsfendiyaroğlu, *aynı eser*, s. 27.

Fındıklı ismi vesikalarda ilk defa, yukarıda zikrettiğimiz 1526 (933) tarihli bir vakfiyede tesbit edildiği gibi¹⁴, XVI. asrın ikinci yarısından itibaren muhtelif vesikalarda görülmektedir¹⁵. Eserler arasında ise, XVII. asrın mühim seyyahı Evliya Çelebi ve yine aynı asrın mühim bir müellifi olan Eremya Çelebi'nin eserlerinde kayıtlıdır¹⁶.

Fındıklı semtinin Türkler devrinde iskânı tarihine âid kayıtlar XV. asırda başlar¹⁷. Fetih esnasında ağaçlık ve koruluk olduğu ve bunların sahilden başlayarak ve Fındıklı deresinin etrafını kaplayarak sırtlara doğru uzandığını tahmin ettiğimiz bu semt, hemen fethi müteâkib imâr ve iskân edilmeğe başlanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Fındıklı havalisinde şimdilik bizce ma'lûm olan ilk bina, Kanunî Sultan Süleyman'ın sadrîâzamlarından Ayas Paşa'ya âid olup, bu bina ile müstemilâtı 1526 tarihli vesikada geçtiğine göre, bunların mezkûr tarihten daha evvel te'sis edilmiş olduğu muhakkaktır¹⁸. Bu vesikada, Ayas Paşa'ya

¹⁴ T. Topaç, *aynı eser*, s. 56.

¹⁵ A. Refik, *aynı eser*, s. 28, 75.

¹⁶ Evliya Çelebi, *aynı eser*, c. I, s. 439; Eremya Çelebi, *İstanbul Tarihi*, nşr. Hrand Andreasyan, İstanbul 1952, s. 43.

¹⁷ 1498 (904) tarihli *İstanbul hasları kanunu*, (bk. Ö. L. Barkan, *aynı eser*, c. I, s. 86—104), bize İstanbul'un muhtelif yerlerinin iskânı hakkında kıymetli malzeme vermektedir. Ortakçı kullarından tafsilâtli bir surette bahseden bu kanunla, ortakçı kullarına haslar mütakasına yerleştirme tarihini fethi takib eden senelere çıkarmak mümkün olur (bk. Ö. L. Barkan, *aynı eser*, c. I, s. 86, 88; aynı müellif, *XV ve XVI unci asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda toprak işçiliğinin organizasyon şekilleri, I, kulluklar ve ortakçı kullar*, İktisat Fakültesi Mec., İstanbul 1939, c. I, sayı 1, s. 32-39).

¹⁸ T. Topaç, *aynı eser*, s. 56; 1530 yılında İstanbul'a gelen Arab seyyahlarından Gazzî, Ayas Paşa'yı yanında havuzlu bir bahçesi de bulunan konağında ziyaret etmiştir (Ekrem Kâmil, *Hicri onuncu milâdi onaltıncı asırda yurdumuzu dolaşan Arab seyyahlarından Gazzî-Mekkt seyahatnamesi*, Edebiyat Fakültesi Tarih Semineri Dergisi, İstanbul 1987, n. 1/2, s. 54). Ayas Paşa'nın vefatından sonra evkafı çocuklarına intikal etmiştir. XVII. asırda mevcudiyetini muhafaza eden Ayas Paşa Konağı ve havuzlu bahçesi, aynı zamanda İstanbul'un en meşhur mesirelerinden biri olmuş idi (Başbakanlık Arşivi, Mühimme def., No. 90, s. 115; Evliya Çelebi, *aynı eser*, I, 443; Eremya Çelebi, *aynı eser*, notlar, s. 233; T. Topaç, *aynı eser*, s. 45) Bilâhira, evkaf ortadan kalktıktan sonra da bulunduğu yer civarına Ayas Paşa denmiştir. XVIII. asırda bugünkü Ayas Paşa semtinin tamamı mezarlık olduğu anlaşılmaktadır. Bu mezarlık Beyoğlu'ndan Gümüşsuyu'na kadar devam etmekte idi (Cevdet, *Tarih*, İstanbul, Matbaa-i Osmaniye

âid araziden bahs edilirken yukarıda işaret ettiğimiz Fındıklı-dere ta'birinin kullanılması semte o tarihlerde ve şübhesiz daha önce-leri Fındıklı denildiğini kat'i olarak isbat ediyor¹⁹. Şu hâlde Fındıklı-dere ismi, zaman ile biraz değişerek sadece Fındıklı olmuş ve semt artık bu ismi taşımağa başlamıştır.

XVI. asırda Fındıklı

Fındıklı mevki'nin güzelliğinden ve havasının letâfetinden dolayı XVI. asrın ikinci yarısında pek ziyade rağbet kazanmış ve devlet ricalinden bazıları Fındıklı ve civarında, bakıyyelerine hâlâ tesadüf edilen eserler te'sis etmişlerdir. Bunlar arasında, Anadolu Kazaskeri Mehmed Vusûlî Efendi'nin 1565/66 de sahilde bina ettirdiği bugün mevcut bulunan cami' ve hamamı, 1574/75 de Kıbrıs Beylerbeyi Arab Ahmed Paşa'nın zevcesi Perîzâd Hâtun tarafından inşa ettirilen Hatuniyye tekkesi ve mescidi, yanında 1575/76 de yaptırılmış Arab Ahmed Paşa çeşmesi ve yalısı, Fındıklı deresinde Seyyid Yahya Efendi'nin Emir İmam mescidi, kendi lâkabı ile anılan Pürtelaş Hasan Efendi'nin Alçakdam mescidi, Kapdan-ı derya Kılıç Ali Paşa'nın zevcesi Selime Hâtun'a âid mescidi kaydetmek icab eder.

Fındıklı iskelesi'ne âid görebildiğimiz en eski kayıd 1587 tarihini taşır da²⁰, XVI. asırdan evvel de mevcut olduğu muhakkaktır. Fındıklı semtinin tahmil ve tahliyesinde kullanılan esas iskelenin, bugünkü gibi Fındıklı cami'i yanında olduğu anlaşılmaktadır²¹. Bu iskele, 1774/75 yılında görülen lüzum üzerine

1309, c. XII, s. 71; Charles White, *Three years in Constantinople of domestic manners of the Turks in 1844*, London 1845, vol. III, 350—351). Mezarlık, bu mahalde, halen mevcud bulunan Alman Sefarethanesinin 1877 de inşasından itibaren imhâ edilmeğe başlanarak ortadan kalktı (S. Mümtaz, *Tarihimizde hayal olmuş hokikatlar*, İstanbul 1946, s. 282—285).

¹⁹ T. Topaç, *aynı eser*, s. 56. «... el-hadikatü'l-kebire (der-nezd-i) Galata el-mahruse kurbü'l-mevki' el-ma'raf be-Fındıklı-dere...»

²⁰ A. Refik, *aynı eser*, s. 76. XVI. asırda Fındıklı iskelesi civarında bahçe olup vefat eden bâzı zevatın buraya defa edildiği anlaşılıyor. Meselâ, daha Fındıklı cami'i inşa edilmeden evvel, 1551 yılında vefat eden Emir Ali Efendi'nin oğlu Emir Hüseyin Çelebi Fındıklı iskelesi bahçesine defnedilmiş idi (*Sicill-i Osmanî*, III, 497).

²¹ XVIII. asır sonlarında yazılmış olan *Bostancı başı defteri* (Millet ktb.,

ta'mir ve tecdid olunmasına ihtiyaç duyulmuştur²². XIX. asır sonlarında Şirket-i Hayriye, Boğaziçine vapur işlettiği hâlde bu sahile uğratmıyor ve halk Kabataş ve Salıpaazarı iskelelerinden istifade ediyordu²³.

Fındıklı cami'i, yukarıda işaret edilen Mehmed Vusûlî Efendi tarafından bir mekteb ve hamamı ile beraber 1565/66 yılında inşa ettirilmiş²⁴ olup, bânisi dolayısıyla evvelce Molla Çelebi cami'i namıyla meşhur olmuştur. Bitişinde küçük bir hazire'yi ihtiva eder.

tarih kısmı, No. 1033, yp. 5 a) bu sahillerdeki iskele ve kayıkhaneleri göstermektedir. Bu deftere göre, esas Fındıklı iskelesi Fındıklı cami'nin yanında olup, onun az ilerisinde, kafafat yerinin bulunduğu yerde Kalafat iskelesi ve Süleyman Aga adında bir zata âid kayıkhanesi, bunun yanında—Salıpaazarı'na doğru—Hammallar iskelesi bulunuyordu. XIX. asır başlarında yazılmış olan diğer *Bostancı başı defterleri*'nde (Üniversite ktb., T. Y., No. 8860, yp. 23/b; No. 8865, yp. 20/b; No. 8866, yp. 12/a) yukarıda kaydedilen iskelelere ilâveten Kabataş'a doğru Harputlu Mustafa Aga çeşmesi'nin yanında Aralık adında bir iskele mevcuttur. 1801/2 tarihli *İstanbul kayıkçı esnaflı defteri* (Belediye ktb. M. Cevdet yazmaları, No. B 8, yp. 35), İstanbuldaki iskelelere bağlı olarak kayıklık eden kayıkçı esnaflı bakında kıymetli malûmatı ihtiva etmektedir. Bu deftere göre (*aynı eser*, gösterilen yer), Fındıklı iskelesinde—Salıpaazarı ve Kabataş iskeleleri ile beraber—106 topçu neferi kayıklık etmekte ve bunlara aid 54 kayık bulunmaktadır. Esnaf kayıklar ise, 81 kişi olub 62 aded kayığa sahib bulunuyor.

²² Başbakanlık arşivi, Cevdet tasnifi, Belediye kısmı, No. 4315.

²³ *Şirket-i Hayriye tarihçesi*, İstanbul 1914, s. 78.

²⁴ Hüseyin Ayvansaraylı, *Hadikatü'l-cevâmi'*, İstanbul, 1281, c. II, s. 82—84; Mehmed Râif, *Mir'at-ı İstanbul*, 1317, s. 334—335. Hamamın kapısı üzerinde üç beyitten ibaret bir kitâbe bulunmaktadır (bk. Mehmed Râif, *aynı eser*, gös. yer). Kitâbenin tarih beyti Evliya Çelebi tarafından da (*Seyahatname*, c. I, s. 445) kaydedilmiştir. Cami'nin bânisi olan Mehmed Vusûlî Efendi, III. Murad'ın kapıcıbaşlarından Abdullah Aga'nın oğlu olub 1524 yılı civarında doğmuştur. 1566'da Bursa, bilâhare İstanbul kadısı olduktan sonra 1568 yılında Anadolu Kadıaskerliği makamını ihraz etmiş, fakat bu makamdaki fazla kalmıyarak iki sene sonra szedilmiştir. 1571 yılında tekrar İstanbul Kadılığına ta'yin edilmişse de üç sene sonra tekaüd edilmiş, fakat bir müddet sonra tekrar mansib verilerek 1580'de üçüncü def'a İstanbul Kadısı olmuştur. Nihayet dördüncü def'a olarak 1587 yılında tekrar İstanbul Kadısı olduktan sonra, 1590'da vefat ederek Eyüb Sultan'a defn edilmiştir. Devrinde meşhur şahsiyetlerinden Beşiktaş'lı Yahya Efendi'nin akrabasından olan, şâire Hubba Ayşe Hatun'un kızı ile evli olduğu için Hubba mollası lâkabı ile anılırdı. Mehmed Vusûlî Efendi'nin bir divanı ve bâzı tercüme meleri vardır (Nev'i-zade Ata'i, *Zeyl-i şaka'ik*, İstanbul 1268, s. 311—312; Hüseyin Ayvansaraylı, *aynı eser*, c. II, s. 82—84; Bursalı Tahir, *Osmanlı müellifleri*, İstanbul 1333, c. II, s. 138).

Cami' ve hamam Sâ'îye göre Mimar Sinan'ın eserlerindedir²⁵. Evliya Çelebi'nin tek minareli ve büyük kubbeli²⁶ şeklindeki tavşifine nazaran cami'in, şeklen çok fazla değişmediği anlaşılmaktadır. Muhtelif kimselerin muhtelif tarihlerde tertib ettikleri evkaf²⁷ sayesinde, müteaddid yangınlara ma'ruz kalmasına rağmen cami' mevcudiyetini muhafaza edebilmiştir. Meselâ 1723/24 de, civarda çıkan bir yangın cami' ve hamama zarar verdiği²⁸ gibi ertesi sene bir diğer yangın hamamın camekânlarını harab etmiştir²⁹. Cami' evkafının çoğalmasına hizmet edenler arasında 1748 yılında cami'e müstakil vakıf ta'yin edilmiş olan ve o sıralarda İstanbul kadılığı mevki'inde bulunan Vak'anüvis Çelebi-zade Âsım Efendi de var idi³⁰. Fındıklı cami'nin mukabilinde, bânisi Mehmed Vusûlî Efendi'nin evkafından kinaye olarak Molla bayırı yokuşu namı ile anılan yokuşun baş taraflarında cami' ve hamam evkafının müstemilatından arsalar mevcut iken 1808/9 de Arabacılar ocağı kârhanesi için kereste anbarı inşa olunmuştur³¹. 1822'de çıkan büyük Tophane yangınının yayılarak Fındıklı semti ve civarını tahrib etmesi esnasında, cami' ve hamamın da bâzı kısımları harab olmuş ve akabinde ta'mir ve tevsi' olunmuştur³². Cami'in 1843 yılında tekrar bir yangına ma'ruz kaldığı anlaşılmaktadır³³. Bu-

²⁵ Sâ'î, *Tezkiretül-ebniye*, Üniversite ktb., T. Y., no. 676, yp. 6/a; Millet ktb., Tarih kısmı, No. 921, yp. 8/b; ve İstanbul 1315, s. 29, 44.

²⁶ *Seyahatname*, I, 412.

²⁷ Cami'e, Mehmed Vusûlî Efendi'nin kayın vâlidesi Hubba Ayşe Hâtun ile Elhae Süleyman Efendi adlı bir zat tarafından evkaf tahsis edilmiştir (Başbakanlık arşivi, Cevdet tasnifi, Evkaf kısmı, No. 16079; İbnülemin ts., Evkaf ks., No. 5872). Kezâ, Güğümbaşı Mehmed Efendi, Sadreddin-zâde Ruhuallah Efendi, Sadr'ı esbak Kara Mustafa Paşa ve Sâliha Kadın'ın muhtelif şekilde vakıfları bulunuyor idi (Başbakanlık arşivi, İbnülemin ts., Evkaf ks., No. 4626, 6184; Cevdet ts., Evkaf ks., No. 4450, 6262). Zikrettiğimiz Güğümbaşı Mehmed Efendi'nin bu semtte yalısı olduğu, Evliya Çelebi tarafından (I, 441) kaydedilmektedir. Yukarıda zikredilen Kara Mustafa Paşa'nın IV. Murad devri Sadrazamlarından Kemankeş Kara Mustafa Paşa olması muhtemeldir.

²⁸ Çelebi-zade Âsım, *Tarih*, İstanbul 1282, s. 77; Osman Ergin, *Mecelle-i Umâr-ı Belediye*, İstanbul, c. I, 1271.

²⁹ *Aynı eser*, gös. yer.

³⁰ *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 82—84; *Mir'at-ı İstanbul*, s. 334—335.

³¹ Başbakanlık arşivi, Cevdet ts., Askerî ks., No. 12538, 26569.

³² *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 82—83; *Mir'at-ı İstanbul*, s. 334—335.

³³ E. Mamboury, *İstanbul Rehber-i seyyahin*, İstanbul 1928, s. 15.

gün, cami' ve hamam ma'mur bir hâlde kullanılmaktadır, fakat cami'in bâzı kısımlarında yer yer çatlaklar görülmektedir. Bu cami' içinde, muhtelif zatlar tarafından verilen kitabların ilâvesiyle meydana gelen küçük bir kütüphane bulunduğunu biliyoruz³⁴. Hâlen Süleymaniye Umumi Kütüphanesinde bulunan Molla Çelebi Kütüphanesi fihristindeki 1902 tarihli meşruhatda, «bu kütüphanenin Fındıklı cami'i içinde Reisülküttab Abdullah-zade, Sadırdan Molla Mehmed Çelebi Efendi'nin ve Şeyhülislâm Hamid Efendi'nin ve sair zevatın vakf ettikleri kitablar Kılıç Ali Paşa medresesi içindeki kütüphanesinden Süleymaniye Kütüphanesine nakl edildiği» şeklindeki ifade de bu hususu te'yid etmektedir³⁵. Bu kitabların Kılıç Paşa medresesindeki kütüphaneye ne vakit nakl edildiğini bilmiyoruz.

Fındıklı Câmî'inin haziresi, cami'in iskele sokağı tarafındadır. Bu hazirenin deniz ve sokak cihetleri parmaklıklıklı bir duvarla çevrilmiştir. Bu duvar, XVIII. asır başlarında yaşamış olan ve 1719/20 yılında vefat ile zikredilen duvarlar altına defnedilen Ruznamçe-i evvel Hüseyin Paşa-zade Elhac Mehmed Bey tarafından 1719/20 de inşa ettirilmiştir³⁶. Duvarın üzerinde, iskele sokağı³⁷ ve deniz cihetlerinde olmak üzere iki kitabesi bulunmaktadır. Deniz tarafında mahkûk olan kitabe şudur:

*Yegâne hâce-i Ruznamçe-i evvel Mehmed Bey
Bekaya intikâl etdi aleyh-i rahmeti'l-Bârî
Adîmü'l-misl idi kendüğe mahsûs idi merhumun
Gerek evza' u etvârı gerek restâr u güftârı
Olub kırk elli yıl piraye-bağs-ı mesned-i ikbâl
Sudâr-ı devlete hemvâre sevk-ı hayr idi kârı
Hıvîdâr-ı meta'-ı devlet-i dehr idi zâhirde
Derûnî 'tibâr etmezdi amma zerre mikdârı
Übeydullâh-ı ahrâra mudâni idi ihlâsı
Sülûk ehlinden efzûn idi evrâd ile ezkârı
Hulûs-ı kalb-i hüsn-i hâline besdir bu şahid kim*

³⁴ 1296 senesi Devlet Salnamesi, s. 80; Süleymaniye ktb., Molla Çelebi kütüphanesi fihristi'nde bulunan meşruhat.

³⁵ Molla Çelebi ktb. fihristi. Bu fihristde hâlen 144 cild kitab kayıtlıdır.

³⁶ Mir'at-ı İstanbul, s. 333-334; Sicill-i Osmanî, İstanbul 1818, c. IV, s. 216.

³⁷ Bu kitâbe on beyitte ibarettir (bk. Mir'at-ı İstanbul, s. 333-284).

*Olub me'mur bâ hükm-i hūmayun-ı cihandâri
Mücâvir oldu beş yıl Mekke'de bu eğledi ma'mur
Harab olmuş iken mecra-ı âb-ı rahmet-asârı
Ale't-tahsis ahali-i Harem(?) yâd eyleyüb fevtin
Ederler dergeh-i Hakk'a dua yalvarı yalvarı
Hadâ sa'yın ede ünvan menşur-ı meberratı
Bu hayr-ı bî-bedel oldukça ruz-ı haşredeki câri
Dediler Tâ'ibâ tarih-i fevtin gûş edüb her kes(?)
Ede cennet Mehmed Bey Efendi menzilin Bârî³⁸*

Ruznamçe-i evvel 1132 Elhac Mehmed Bey ruhuna el-fatihâ

Hâlen hazirede on aded mezar bulunmakta olup en eskisi 1709 tarihini taşımaktadır³⁹. Bu mezar, Ruznamçe-i evvel Mehmed Bey'e âid olan mezarın yanında, 1693 ile 1706 tarihlerinde iki def'a şeyhülislâmlık makamını ihraz eden Sadreddin Şirvanî ahfadından Mehmed Sâdik Efendiye âiddir⁴⁰. Mezarı üzerindeki kitabe zamanla aşındığı için bâzı kelimeler iyice okunamamaktadır. İlerde okunması gittikçe zorlaşacak olan kitabeyi kaydetmeği faideli görüyoruz:

*Hazret-i Sâdik Efendi rahmetullahı aleyh
Etdi azm saha-ı mahrose-i darü's-selâm
Ol semiy-y-i Fahr-ı âlem fazıl-ı takvâ-penâh
Olmuş idi iki def'a izz ile müftî'l-enâm
Hak te'alâ garke-i(?) deryay-ı gufran eglîye
Mehbit-i envâr ola kabri ilâ yevmi'l-kıyâm*

³⁸ Bu beytin arab harfleriyle şekli:

دیدیله تاپیا تاریخ فوئن کوش ایوب هرکس؟
ارده جنت محمد بنک افندی منزلن باری

³⁹ Bunlardan on bir tanesi Sadreddin-zâde ailesine âid olup iki aded mezar taşı kırık. Başka mezar taşları da bulunmakta fakat kırık oldukları için hüviyetleri tesbit edilememektedir. Hattâ toprak altında kalmış birkaç mezarın dahi bulunması muhtemeldir.

⁴⁰ Râşid, *Tarih*, İstanbul 1282, c. III, s. 213-238, 308, 309; Rif'at, *Devhâ-tül-meşayih ma' zeyl*, İstanbul, taş basması, s. 77-78. Mehmed Sâdik Efendi Fındıklı'da mevcud haşesinde vefat etmiştir (aynı eser, gûş. yer.). Bu ailenin semte ne zaman geldikleri kat'î şekilde tesbit edilememekle beraber elimizdeki kayıtlarda, Sadreddin-zâde ailesinin XVII. asırdan itibaren semt de buldukları görülmüyor. XVII. asırda Fındıklı da Sadreddin-zâde ailesinin bir yalısı mevcud idi. İlerde bu yalıdan bahsedilecektir.

*Lâhda olunca nihâde-pâ dedim tarihini⁴¹
Cennetü'l-me'va ola Sâdik Efendi'ye makam
Sene 1121*

Kezâ Sadreddin-zâde ailesinden Şam ve Edirne kadılıklarında bulunmuş olan; Rûhullah Efendi oğlu Abdülhay Efendi dahi 1720 tarihinde vaki' olan vefatında Mehmed Sâdik Efendi'nin yanına defnedilmiştir⁴². Mehmed Sâdik Efendi'nin oğlu İstanbul Kadılığından ma'zul Anadolu Kazaskeri Abdurrahman Efendi 1747'da vefat ederek babası yanına defnedilmiştir⁴³. Abdurrahman Efendi'nin oğulları da burada medfun bulunmaktadır: Zeynelâbidin Mehmed Efendi 1747 yılında, Mekke Kadılığından ma'zul Mehmed Sadeddin Efendi 1773/74, Medine Kadılığından ma'zul Mehmed Nüreddin Efendi 1766/67 de vefat ederek babaları civarına defnedilmişlerdir⁴⁴. Sadreddin-zâde âilesinin birer rûknü olan, yukarıda zikrettiğimiz Mehmed Sadeddin Efendi'nin⁴⁵ oğlu Müderris Esseyid Mehmed Atâullah Efendi'nin 1778, gene aynı zatın oğlu Müderris Mehmed Kemal Efendi'nin 1778, Seyyid Mehmed Atâullah Efendi'nin oğlu Mehmed Tâhir Molla'nın 1782/83 tarihli mezarları da mevcuttur. Bunlardan başka, Sadreddin-zâde âilesinden olmayan, 1799/1800 da Galata bilâhare Bursa Kadısı ve 1806/7 de Orduy-ı Hümayun kadılığına ta'yin olunan Seyyid Hacı Lûtfullah oğlu Seyyid Mehmed Emin Efendi'nin 1811 tarihli mezarı⁴⁶ ile Fındıklı cami'i imamı Hafız Ahmed Efendi'nin 1836 ve Êlhac Abdurrahman Ağa adlı bir zata âid 1891/92 tarihli mezarlar bulunmaktadır.

Arab Ahmed Paşa yalısı aşağıda bahsedeceğimiz Hatuniyye mescidi ve tekkesi ile çeşmenin bânileri olan Arab Ahmed Paşa ve zevcesi Perizâd Hatun'a aid bahçeli bir yalı idi. Yalı ve bahçenin ilk yerini kat'i bir şekilde tesbit edememekle bera-

⁴¹ هذه اولنجيه نهاده يا ددم تاريخي جفته الماوى اوله صادق القدى به مقام

⁴² Şeyhi, *Vekayî'ül-fadela*, Üniversite ktb., T. Y., No. 1535, yp. 24/b, 25/a; *Sticil-i Osmanî*, III, 807.

⁴³ *Sticil-i Osmanî*, III, 320; *Mir'at-ı İstanbul*, s. 837. Abdurrahman Efendi mektubi-i fetvâ'lik yaptığı için oğullarına Mektubi-zâde denmiş ve Sadreddin-zâde âilesinin bir kolu bu isim altında devam etmiştir (bk. aynı eser, gös. yer).

⁴⁴ *Sticil-i Osmanî*, III, 20, 320; IV, 274

⁴⁵ Yanında Müderris Mehmed Muhtar Efendi medfundur (vefatı: 1784/85).

⁴⁶ *Sticil-i Osmanî*, IV, 273; yanında Şerife Emine Hanım medfundur (v. 1888).

ber Güzel San'atlar Akademisi'nin bulunduğu yerde (ve yahud civarında) olduğunu tahmin ediyoruz⁴⁷. Yalı evvelce bir Sultan'a âid iken sonradan Arab Ahmed Paşa'ya geçmiştir⁴⁸. Bilâhare muhtelif ellere geçen yalıda, 1594 yılında İngiliz elçisi ikamet etmekte iken civar halkını rahatsız edecek şekilde gürültülü eğlentiler yapılması, mahalle halkının, elçinin Galata'daki eski yerine nakledilmesini istemelerine sebep olmuştur⁴⁹. Yalı, XVIII. asrda Meş'aleci vezir İbrahim Paşa'ya ve ondan oğlu Mahmud Es'ad Bey'e geçmiş, fakat 1793/94 de vefat ederek Hatuniyye tekkesi hazinesine defnedilmesi üzerine annesine ve onun dahi vefatında üç kızına intikal etmiştir⁵⁰. Daha sonra III. Selim'in vâlidisi Mihrişah Sultan'ın Kethudası Giridli Yusuf Ağa-zade Ömer Ağa uhdesine, vefatı üzerine oğulları Habeşî Emin Bey ile kardeşine geçmiş, nihayet bu zatın da vefatı ile yalı Kapdan-ı Derya Hüsrev Paşa'nın mülkü olmuştur⁵¹. Hüsrev Paşa o sırada harab bir durumda olan yalıyı ta'mir ettirdikten az sonra, yalı 1822 yılında çıkan büyük Tophane yangınında yanmıştır. Fakat yangının akabinde Hüsrev Paşa tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. Hüsrev Paşa, 1832/33 de bu binada Rus Elçisine bir ziyafet vermiştir⁵². Bu bina hâlen, Güzel San'atlar Akademisi yanında olup, harabiye yüz tutmuştur. Sâhibesi olan Münibe Hanım (ile zevci Şevki Bey) a evvelce tekkede şeyhlik eden âilesinden intikal ettiği söylenmektedir.

Hatuniyye mescidi ve tekkesi, XVI. asrın deniz ümerasından Kıbrıs vâlisi Arab Ahmed Paşa'nın zevcesi saraylı Perizâd Hatun için 1574/75 tarihinde inşa ettirilmiştir⁵³. Mescid ve tekkenin inşa edildiği saha evvelce yukarıda kaydettiğimiz Arab Ahmed Paşa'nın yalısına âid bir bahçe iken, kendisi tarafından

⁴⁷ *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 80

⁴⁸ Aynı eser, gös. yer.

⁴⁹ A. Refik, *XI nei Hterî asrda İstanbul hayatı*; İstanbul 1931, s. 15-16.

⁵⁰ *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 80. Hâlen mevcud mezarlar içinde Mahmud Es'ad Bey'e âid mezara tesadüf edemedik. İleride kaydedeceğimiz gibi, bozularak bir araya yığılmış mezar taşlarının ağırlığı altında toprağa gömülmüş olmalı.

⁵¹ *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 80.

⁵² Lûtfî, *Tarih*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, c. IV, s. 61.

⁵³ *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 78-79; *Mir'at-ı İstanbul*, 337-338; Perizâd Hatun'un zevci ile kendisine âid türbe içinde bulunan ve türbeye âid olduğu anlaşılan kitabelerden biri üzerinde Kanunî saraylılarından olduğu kayıtlıdır. Vefat tarihi hakkında başka bir kayda tesadüf edemedik.

zevcesine hibe edilmiş ve zevcesi Perizâd Hatun vefat ettikten sonra, evkafının mütevellisi-olduğu anlaşılan-Elhac Mehmed Ağa, sülüs malından mescid ile bir zaviye inşa ettirmiştir⁵⁴. Mescidin 300 kuruş vakfı vardı. Bu hayrâtın inşasından sonra, aşağıda zikredeceğimiz Arab Ahmed Paşa'nın çeşmesi inşa edilmiştir. Mescid ve tekkenin vakfiye tarihi 1599/1600 (حسان فتح ١٠٠٨) dır⁵⁵. Arab Ahmed Paşa ve zevcesi Perizâd Hatun vefatlarında evvelce inşa ettirmiş oldukları türbeye defnedilmişlerdir⁵⁶. Türbe üslûb itibariyle klâsik olub Mimar Sinan'ın eserleri arasında kaydedilmektedir⁵⁷. Bugün türbede zikredilen mezarlar mevcut olmayıp türbe Güzel Sanatlar Akademisinde çalışan hademelere ikametgâh vazifesi görmektedir. Yalnız pencerelerden birinin içinde evvelce türbe kapısı üzerinde nakş edilmiş olduğu anlaşılan iki adet kitâbe bulunmakta idi. Bunlar, Perizâd Hâtun ile Arab Ahmed Paşa'nın bu türbede medfun olduklarını bildiren kitabelerdir. Bir zaman sonra kaybolması muhtemel olan şu iki kitâbeyi aşağıya kaydediyoruz:

Kanunî saraylarından ve bu mescidin
bâniyesi Perizad Hatun

Perizad Hatun zevci Kıbrıs
Beylerbeyisi Arab Ahmed Paşa

995

Burada yazılı tarihten, türbenin 1586/87 tarihinde inşa edildiği öğrenilmektedir. Hatuniyye mescidi (ve tekkesi) tesbit edemediğimiz bir zamanda yanarak harab bir hâle gelmiştir.

⁵⁴ *Hadikatü'l-cevâmî*, II, 78—79; M. Râif, *Mir'at-ı İstanbul*, 337—388.

⁵⁵ *Aynı eser*, gös. yer.

⁵⁶ Kezâ; Arab Ahmed Paşa, Tersane reislerinden olub, Sokullu Mehmed Paşa'nın sadâretinde Tersane Kethudalığına tâyin edilmiş, bilâhare sancak verilerek Rodos'a gönderildikten bir kaç yıl sonra azledilmiştir. Muhtelif vazifelerde bulunduktan sonra Kıbrıs Beylerbeyi olmuş, fakat orada çıkan bir ayaklanmada 1575'de katledilmiştir. (Âli, *Künhü'l-ahbâr*, Üniversite ktb., T. Y., No. 5959, yp. 464/b, 506/b; Peçevi, *Tarih*, İstanbul, Matbaa-i Âmiri 1283, I, 446, 490; *Sicill-i Osmani*, I, 201). Bazı arşiv vesikalarında (*Mühimme defteri*, No. XVII, s. 494, 106, 119) Kıbrıs seferi dolayısıyla geçen bir Arab Ahmed Reis daha vardır ki 1571 de forsalar tarafından katledilmiştir.

⁵⁷ Sâ'î, *Tezkiretü'l-ebniye*, Millet ktb, Tarih kısmı, No. 921, yp. 14/a; Üniversite ktb., T. Y., No. 676, yp. 10/a; *Tezkiretü'l-bünyân*, İstanbul 1315, s. 35.

Zaman zaman Fındıklı veya Hatuniyye tekkesi olarak anılan Tekke'nin ilk post-nişin'i Şeyh Hasan Efendi adında bir zattır. Halefi, tarikat-ı Âliyye'den Keşfi Ca'fer Efendi olub vefatına kadar (1643/44) post-nişin kalmıştır. Ca'fer Efendi'nin etrafa yayılan şöhretinden dolayı, tekke bir zaman onun ismi ile anılmıştır⁵⁸. Tekke, 1819 yılında şeyh olan Yunus Efendi zamanında canlı bir devir geçirmiştir. Post-nişin olduğu tarihlerde harab olduğu anlaşılan Hatuniyye tekkesi, zamanında, III. Selim'in vâlidesi Mihrişah Vâlide Sultan Kethudası Yusuf Ağanın biraderi olan Esmâ Sultan Kethudası Ömer Ağa tarafından ta'mir edilmiştir⁵⁹. Yukarıda bahsedildiği gibi, Hatuniyye mescidi ve tekkesi 1822 yılında büyük Tophane yangınında yanmış ve bu civarda yalısı olan Kapdan-ı derya Hüsrev Paşa tarafından yeniden inşa ettirilmiştir⁶⁰. Yunus Efendi'nin şeyhliği zamanında şöhreti artan tekke bir çok derviş ve fakirlere yemek verilmekte idi. II. Mahmud bu tekkeyi müteaddid def'alar ziyaret etmiş, ve 1835 yılındaki ziyaretlerinden birinde, Yunus Efendi, o tarihlerde ta'mire ihtiyaç gösteren tekkenin ihyası için II. Mahmud'un yardımını te'min etmiştir⁶¹. Sultan Abdülmecid dahi, tekke ile zaman zaman ilgilenmiştir⁶². Şeyh Yunus Efendi'nin 1862 de vefatından sonra eski canlılığını kaybeden tekke'ye 1884 yılına kadar Hafız Esseyyid Ahmed Şevki Efendi, 1895 yılına kadar da Mehmed Kudre-

⁵⁸ Ca'fer Efendi'den sonra tekkeye sırası ile, 1643/44 de Receb Efendi, 1645 de Fazlullah Efendi, 1654/55 de Ümmü Hüseyin Efendi, 1706/7 de Mustafa Efendi, 1727/28 de Mahmud Efendi, 1736/37 de İbrahim Efendi, 1764/65 de Esseyyid Mehmed Nebî Efendi ve nihayet 1775—1819 yılları arasında Hâfız Efendi şeyhlik yapmışlardır (H. Ayvansarayî, *aynı eser*, II, 78—79; aynı müellif, *Tezkire-i Ayvansarayî*, Üniversite ktb., T. Y., No. 2464, yp. 46; *Mir'at i İstanbul*, s. 337—338).

⁵⁹ Başbakanlık Arşivi, Cevdet ts., Evkaf ks., No. 5871 de kayıtlı bulunan (1235) tarihli vesika. Vâlide Kethudası-zâde diye anılan bu âile Fındıklı'da yerleşmiş olub bu sahillerde bir sahilhaneleri bulunmakta idi ileride bu sahilhaneden bahsedilecektir.

⁶⁰ *Mir'at-ı İstanbul*, s. 337—338; Bu yalı için bk. s. 71.

⁶¹ Başbakanlık Arşivi, Cevdet ts., Evkaf ks., No. 354; Atâ, *Tarih-i Enderân*, İstanbul 1293, c. III, s. 142; A. Timoni, *aynı eser*, c. I, 19—27; M. Süreyya, *Sicill i Osmani*, c. IV, s. 677.

⁶² Meselâ takriben, 1844 yılında Abdülmecid tarafından burada bir mevlid okutulmuştur. (Topkapı Sarayı müzesi arşivi, N. E. 8743).

tullah Efendi şeyhlik yapmışlardır⁶³. Tekke yukarıda kaydedildiği gibi hâlen Mescid ile beraber harab vaziyettedir.

Hatuniyye mescidi ve tekkesi'nin bahçesinde tekke'nin şeyhlerinden olduğunu zikrettiğimiz *Keşfi Ca'fer Efendi'nin türbesi* bulunmaktadır. üzerine hâk-edilmiş iki kitâbeden soldaki Keşfi Ca'fer Efendi'nin vefat tarihini ihtiva etmekte olup üzerinde «*Ya hazret-i Seyyid Keşfi Ca'fer Efendi*» hitabı bulunan ve sekiz mısra'lık olan kitabenin tarih beyti aşağıdadır:

*Gûş edince kudsiyân tarihin anın dediler
Hu değüb Ca'fer Efendi azm-i firdevs egledi⁶⁴.
1053*

Bir kıt'adan ibaret olan soldaki kitabe türbe'nin, Sultan Mahmud tarafından ihya edildiğini ifade etmektedir. Hangi Sultan Mahmud olduğu hakkında bir kayıt olmamakla beraber, Hatuniyye mescidi ve tekkesini ta'mir ettirdiğini zikrettiğimiz II. Mahmud olması kuvvetli bir ihtimal dahilindedir. Bu kitabenin metni aşağıdadır:

*Türbe-i Ca'fer Efendi'dir mutâf-ı kudsiyân
Egledi ihya anı ruh-ı cihan Mahmud Han
Anlar oldukça mekîn-i kurb-i Hak ol şah-ı din
Nusret-u ikbâl ile olsun hemîşe kâmrân*

Türbenin tramvay caddesi tarafında sağ ve soltu iki parça hâlinde beş beyitli arabça ibâreli bir kitabe bulunmaktadır. Tarafımızdan okunması kabil olmayan bu ibarenin altında 1772/73 (1186) tarihi görülmektedir.

Hatuniyye mescidi ve tekkesi bahçesinde bulunan *hazîre* de, bazıları bozulmuş bir kısmı da mevcut olmayan tanınmış bazı zevatın mezarları bulunmaktadır. Meselâ bunlar arasında XVI. asrın tanınmış simalarından Nakîbüleşraf Keçi mir-zâde diye anılan Yahya Efendi'ninkini kaydetmeliyiz. 1585 yılında Nakîbü'l-eşraf olmuş olan Yahya Efendi 1599 yılında-vefat ederek Arab Ahmed Paşa

⁶³ Mehmed Şükr bin İsmail, *İstanbul Tekkeleri*, Belediye ktb., M. Cevdet yazmaları, No. K/75, s. 30.

⁶⁴ كوش ايدجه قدسيان تاريخن انك ديديلر هو ديوب جعفر اقتدى عزم فردوس ايلدى

türbesine defnedilmiştir⁶⁵. Evliya Çelebi tarafından⁶⁶ semt evliyası olarak çok hürmet gördüğü kaydedilmektedir. Fakat mahalinde yapmış olduğumuz araştırmada bu mezara tesadüf edemedik. Kezâ, XVI ve XVII. asır ricâlerinden Defderdar Mahmud Efendinin de, burada vaktile mevcut bulunan müstakil türbesinde medfun olduğu anlaşılmaktadır⁶⁷. Hâlen böyle bir türbe görülmemektedir. Bir kaç def'a Baş-defderdarlık mevki'ini işgal eden Mahmud Efendi 1606/7 da vefat ederek zikredilen türbesine defnedilmiştir. Mezar kitabesi, vefat tarihi kırılmış olarak bir duvar dibinde idi⁶⁸. Bu zatlardan başka, Musahib-i şehriyârî Hafız Mehmed Sâdık Ağanın 1814/15 tarihli, Şeyh Yunus Efendi'nin babası Ali Efendinin 1825/26, kezâ gene Şeyh Yunus Efendinin zevcesi Habibe Hanımın 1854, Hüsrev Paşa'nın Kethudası İzmirli Hacı Ahmed Ağa'nın 1830, sabık Tophane-i âmire anbarcısı Mehmed Esad Ağa'nın 1843, Kapıcıbaşı Kâmil Ahmed Bey'in 1845, Babı Seraskeri hastahanesi Cerrahbaşı nakşibendî tarikatından Mehmed Şerif Efendi'nin 1859 tarihli mezar kitabeleri bulunmaktadır⁶⁹. Bazı mezarların bozulması sonucunda, birbiri üzerine bindirilerek meydana getirilmiş olan yığının altında kalarak topra-

⁶⁵ Nev'î-zâde Atâ-î, *Şakayık zeyli*, İstanbul 1269, c. II, s. 480-492; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, İstanbul, Ceride-i Havadis matbaası 1286, c. I, s. 130-132; Rif'at, *Devhata'n-nukebâ*, İstanbul, taşbasması, s. 15.

⁶⁶ *Seğhatname*, c. I, s. 446.

⁶⁷ Başbakanlık arşivi, Cevdet ts., Evkaf ks., No. 5907, 7820; XVII. asrın ikinci yarısında ricâiden ve Findıklı'da sâkin Bosna valisi Halil Paşa'nın, Defderdar Mahmud Efendi'nin türbesine tahsis edilmiş evkafı var idi (Cevdet ts., Evkaf ks., No. 1749).

⁶⁸ *Sticill-i Osmani*, c. IV, s. 316. Hâlen bu kitabe mevcut değildir.

⁶⁹ Yukarıda kaydedilenlerden gayri, aşağıda isimleri ve vefat tarihleri zikredilen on beş adet mezar mevcuttur: Mehmed Efendi'nin 1797/98, Paşa hamamcısı Abdülkadir Efendi'nin 1800, Şeyh Nebî Efendi'nin bendesi ve Şeyh Hafız İsmail Efendi'nin vâlidisi Zahide Hanım'ın 1808/4, Şeyh Hafız Efendi'nin birader-zâdesi Mehmed Ağa'nın oğlu Seyyid Abdülgökür Dede'nin 1810, Şeyh Nebî Efendi'nin mensûbünden Rukiyye Hatun'un 1819, Firdevs Âliye Hanım'ın 1824/25, Çengelolu Tahir Paşa'nın oğlu Halim Bey'in 1831 (*Sticill-i Osmani*, IV, 248), Hazine-i âmire Vezaedar-bağışı Esseyyid Ahmed Ârif Efendi'nin mahdumu Esseyyid Mehmed Emin Efendi'nin 1832, Süleyman Bey adlı bir zatın kızı Şerife Rukiyye Hanım'ın 1833, Rukiyye Hanım'ın 1840, Hatuniyye tekkesi şeyhi Hafız Efendi'nin bendelerinden Derviş Hüseyin Dede'nin 1842, Findıklı tekkesi imamı Hâfız Ali Efendi'nin 1843, Hatuniyye tekkesi şeyhlerinden Yunus Efendi'nin kerimesi Züleyha Hanım'ın 1849, Şeyh Hâfız İsmail Efendi'nin bendesi Şeyh Yunus Efen-

ğa gömülmüş ve bu yüzden görülemiyen 4 ilâ 5 mezar daha bulunmaktadır. Kırk bir kaç mezar taşı olduğunu da kaydedelim.

Arab Ahmed Paşa adı ile anılan *çeşme*'sini, zevcesinin inşa ettirmiş olduğu Hatuniyye mescidi yanında 1575/76 yılında yaptırmıştır⁷⁰. Evvelce çeşme üzerinde bir kitabe mevcut idi⁷¹. Çeşmenin zamanla bozulan su yolları, XVIII. asır başlarında yaşamış ve bu semtde ve İstanbul'un muhtelif yerlerindeki hayli hayrat ve emlakî olan Tersâne Emîni Elhac Hüseyin Efendi tarafından yeniden yaptırılmıştır⁷². Bugün sağlı sollu iki kurnadan ibaret olan çeşme, tramvay yolu üzerinde muattal haldedir.

Emir İmam Mescidi XVI. asrın ikinci yarısında, Fındıklı deresinde Kazancıbaşı cami'i ile Sofu baba türbesi arasında ve solda, Seyyid Yahya Efendi adında bir zat tarafından tesbit edemediğimiz bir tarihte inşa ettirilmiştir⁷³. Yahya Efendi'nin mezarı ma'lûm değildir. Mescidin bundan sonraki durumu hakkında bilgimiz XIX. asır sonlarına aittir. 1881/82 yılında harab olduğu anlaşılan minâresi, Dârû's-saade Ağası Behram Ağa tarafından aynı tarihte yeniden inşa ettirilmiştir⁷⁴. Bu tarihten itibaren bazı kimselerin inşa ettirdiği hayrat ile câmi'in evkafı zenginleştirilmiştir. Meselâ, Mescid civarında, Behice Sultanın lalası merhum Reyhan Ağa'nın rûhunu şâd etmek için Harem-i humâyûn ağalarından Taceddin Ağa, gene 1881/82 yılında, abdest almağa mahsus musluklar inşa ettirdiği gibi suyunu dahi getirt-

di'nin vâlidesi Ayşe Hâtun'un 1850, şeyh Elhac Hâfız Ahmed Şevki Efendi'nin mahdumu imam ve hatib Hâfız Mehmed Bahâeddin Efendi'nin 1903 tarihli mezarları ve kime âid olduğu anlaşılamayan 1831/32 tarihli bir mezar bulunmaktadır. 1949 da kaydettiğimiz bu kitabelerden bazılarının, buraya geçenlerde yaptığımız bir ziyarette mevcut olmadıkları görülmüştür.

⁷⁰ *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 78; *Mir'at-ı İstanbul*, s. 337—338.

⁷¹ Bk. aynı eser, gös. yer.

⁷² *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 78—81; *Mir'at-ı İstanbul*, s. 337—338; M. Cavid Baysun, *Hacı Hüseyin Bağı*, Tarih Dergisi, İstanbul 1953, sayı: 7, s. 71. Hacı Hüseyin Ağa'nın Fındıklı'daki yalı ve mektebinden ilerde bahsedilecektir.

⁷³ *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 81; *Mir'at-ı İstanbul*, 334; 1777 tarihli vesikadan anlaşıldığına göre Seyyid Abdurrahman Efendi adında bir zâtin bu mescide tahsis ettiği bazı evkafı bulunmakta idi (Bağbakanlık Arşivi, Cevdet ts., Evkaf ks., No. 739, 9920). *Sticll-i Osmanî* (IV, 684) bu mescidin bânisini, s. 14'de kaydettiğimiz Nakibü'l-eşraf Keçi mir-zâde Yahya Efendi ile karıştırmıştır.

⁷⁴ *Mir'at-ı İstanbul*, 344—345.

miş idi⁷⁵. Kezâ Taceddin Ağa, Emir İmam mescidinin arka tarafında, icarından hasıl olacak paranın, cami'de her ay hâtim-i şerif okutmak, şadırvan ve son zamanlarda inşa edildiği anlaşılan abdesthanenin su yolları ta'mirine sarf edilmesi şartıyla 1892/93 yılında iki aded oda yaptırmıştır⁷⁶. Mescidin bu asır başlarına kadar mevcut olduğu bilinmektedir. Son zamanlarda sık sık çıkan yangınların birinde—belki de 1912 Cihangir yangınında—yandı; anlaşılmaktadır. Bu eserlerden hiç bir iz mevcut olmadığı gibi, bugün yerlerinde yeni binalar yapılmıştır.

Pürtelaş Hasan Efendi Cami'i, Fındıklı deresinin Cihangir'e yakın yamaçlarında, Tophane'deki Kılıç Ali Paşa cami'nin 1580 de vaki' olan inşası sırasında kitabet hizmetinde bulunmuş olan Pürtelâş Hasan Efendi adlı bir zat tarafından inşa ettirilmiştir⁷⁷. Hasan Efendi vefatından sonra cami'indeki tarihsiz makbereye defnedilmiştir⁷⁸. Pürtelâş veya Alçakadam isimleriyle anılan bu cami', bakımsızlık yüzünden harab olmuş ve son zamanlara kadar bir duvarı ile minaresinin bir kısmı mevcut iken, şimdi arsa halinde ve taşları bir kenarda yığılı durmaktadır. Cami'in XX. asır başlarında sık sık zuhur eden yangınların birinde yanmış olması kuvvetli bir ihtimal dahilindedir. Hasan Efendi'nin mezarı eski yerinden sokağa nâzir seddin kenarına nakledilmiştir. Bu civarda bulunan bir kuyu üzerindeki 1846/47 tarihli kırık bir kitabeden, Sultan Abdülmecid Han'ın sarayına mensub Nevperend Hanım tarafından mezkûr tarihte —bugün mevcut olmayan— abdest almağa mahsus musluklar yaptırılmış olduğu anlaşılmaktadır. Bu muslukların Pürtelâş Hasan Efendi'nin cami'i için inşa ettirilmiş olduğu tahmin edilebilir.

Selime Hatun mescidi Fındıklı deresinde, bugünkü İnönü ilk mektebi ve bahçesinin bulunduğu sahada idi. XVI. asırda Kapdan-ı derya Kılıç Ali Paşa'nın zevcesi Selime Hatun tarafından fevkanî bir surette inşa ettirilmiş idi. Selime Hatun Kılıç Ali Paşa'nın bir deniz seferinde vefat ederek bir adaya defnedilmiştir⁷⁹.

⁷⁵ Aynı eser.

⁷⁶ Kezâ.

⁷⁷ *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 81; *Mir'at-ı İstanbul*, 343—344.

⁷⁸ Aynı eser.

⁷⁹ *Hadikatü'l-cevâmi'*, II, 80; *Mir'at-ı İstanbul*, 342; *Sticll-i Osmanî*, III, 503.

Bir zaman sonra harab olan mescid, tesbit edilemeyen bir zamanda ta'mir edilmiştir⁸⁰. XIX. asır sonlarına kadar mevcut olduğunu bildiğimiz⁸¹ Selime Hatun mescidi, 1912 Cihangir yangınında yanması sonucunda harab olmuş ve son zamanlara kadar duran bakiyyesi de 1934 yılında İnönü mektebi'nin inşa edilmesi üzerine tamamen ortadan kalkmıştır⁸². Yakınında mescidin ismini taşıyan bir sokak mevcuttur. Buradan Ayaspaşa'ya çıkan yokuşun başındaki selvi ağacı altında halk tarafından Ketenci Baba—veya Kadın— diye anılan bir ziyaret mevcuttur.

III. Murad'ın vâlidisi Nurbanû Sultanın en gözde cariyelerinden *Canfeda Hatun*'un bu semtte evkafı olduğu bazı kayıtlardan anlaşılıyor. *Canfeda Hatun*, III. Mehmed devrinde Eski sarayda ikamete mecbur edilerek, mütekaid ma'ası verilmek suretiyle saraylıların evlendirilmesine me'mur edilmiş iken bir müddet sonra vefat etti⁸³. *Mir'at-ı İstanbul*'da, Fındıklı hamamı karşısındaki *Canfeda* çıkma köşesinde medfun olduğu kaydedilirse de, hâlen orada 1795/96 tarihli *Canfeda Baba*'ya âid bir mezar mevcuttur⁸⁴. Bir çok yerlerde hayratı olan *Canfeda Hatun*'un, 1840 yılında neşre edilmiş bir esere göre⁸⁵ Kabataş civarında Nakşibendî tarikatından bir tekkesi olup o tarihlerde arsa halinde idi. *Canfeda Hatun*'un tekkesi hakkında başka ma'lûmat bulunamadı.

Yukarıdaki izahattan da anlaşılacağı gibi, XVI. asır sonlarında Fındıklı semtinde, sahilde Fındıklı cami'i ve hamamı ile Hatuniyye (Fındıklı) mescidi ve tekkesi arasındaki saha, dere içinin bazı kısımları ve Fındıklı'nın Cihangir'e yakın yamaçlarının meskûn olduğu tahmin edilebilir. Bu îmar ve inşa hareketleri sonunda semtteki mevcut bahçeler yavaş yavaş ortadan kalkmağa başlamış ve yerlerine binalar yaptırılmıştır.

— Bitmedi —

⁸⁰ *Mir'at-ı İstanbul*, gös. yer.

⁸¹ 1880 tarihinde (bk. Cevdet ts., Evkaf ks., No. 15484) ve *Mir'at-ı İstanbul*' un neşri (1897) esnasında mevcut olduğunu biliyoruz.

⁸² Fındıklı'da Muhtarlık yapmış olan semtte uzun zamandan beri sâkin olan Berber Emrullah Efendi'den şifâhen.

⁸³ Âli, *Kühû'l-ahbar*, yp. 499/b; *Sicill-i Osmani*, II, 6.

⁸⁴ Aynı yerde Ahtar Hacı Süleyman adında bir zâtin annesi olan Fatma Hanım'a âid bir mezar daha vardır.

⁸⁵ *İstanbul ve Bilâd-ı selâsedeki tekkeler isim ve şöhretleri*, İstanbul 1256, s. 53; *İstanbul Tapu defteri*, No. 251, s. 516, Başbak. Arşivi, «Tophane kurbündeki *Canfeda* tekkesi kurbünde su kayaları tevliyeti ...» diye bir kayıt bulunmaktadır.